

ПРЕСТРУКТУРИРАЊЕ НА СВЕТСКИОТ ПОРЕДОК ВО НОВАТА КОНСТЕЛАЦИЈА НА МЕЃУНАРОДНИ ОДНОСИ

Горан ЗЕНДЕЛОВСКИ

327.8:327.5

АПСТРАКТ

Во изминатата декада се појавија серија видувања и сценарија за постоечкиот светски поредок. Сè уште се присутни дилемите каков модел на поредок би бил најадекватен во новата констелација на односи. Сложеноста произлегува од видовите и интензитетот на транснационалните закани кои предизвикаа измени во улогата и активностите на субјектите во меѓународните односи. Безбедноста претставуваше услов и влијаеше, државите, меѓународните организации и институции, недржавни актери, да донесат компромисно решение за круцијалните проблеми или да се соочат со дизбаланс на силата и интересите. Од конфронтирањата и поделеноста во ставовите, меѓународните актери констатираа дека постојаното усовршување на „мечот“ и „штитот“ не гарантира дека светот нема да се најде пред нови искушенија за глобалната безбедност.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: светски поредок, меѓузависност, безбедност, организации.

RESTRUCTURING ON WORLD ORDER IN NEW CONSTELLATION INTERNATIONAL RELATIONS

SUMMARY

In the past decade appeared a series of seeing and scenarios of the standing world order. Still present dilemmas and the nature of the model order would be adequate in the new constellation of relations. Complexity of the resulting types and intensity of transnational threats cause changes in the role and activities of the subjects in the international relations. Security represents a condition and affected states, international organizations and institutions, non-state actors to bring a compromise solution to crucial problems or faced with disbalans of the strength and interests. Since confrontations and division in opinions, international actors observed that the standing improvement on "sword" and "shield" does not guarantee that the world does not have to find the front of the new testing to global security.

KEY WORDS: world order, interdependence, security, organizations.

Во изминатата деценија се случува длабоки и неочекувани промени во меѓународните односи. Неизвесностите од глобализацијата за некои земји беше видена како една од приликите да ја афирмираат својата неприкосновена сила и елементи на моќ. Притоа, се создаде голема дифузија на авторитет и моќ и со појавувањето на новите глобални елити, неефикасноста на меѓународните институции, зголемувањето на регионалните блокови и на недржавните актери.¹²⁹ Појавата и интензивирањето на транснационалните проблеми како што се климатските промени, регулирањето на глобалниот финансиски пазар, миграциите, распаѓање на државите, тероризмот, организираниот криминал и ширење на оружјето за масовно уништување (ОМУ), дополнително ја мултиплицираа состојбата во светот. Неможноста земјите и организациите сами да се справат со заканите и опасностите, ширум целата планета завладеа клима на страв за иднината на народите, државите и целиот универзум. Многумина се прашуваат дали светот ќе се најде пред нова ера на немири и хаос. Оттука, се запрашуваме дали е воопшто можно да се создаде глобален свет и глобална заедница кога постојат толку амбивалентности помеѓу земјите и народите? Кој модел на светски поредок е најприфатлив, униполарниот или мултиполарниот? Дали актуелниот светски поредок гарантира мир и просперитет? Како да се унифицираат земјите според еден „калап“, покрај редицата разноликости, а без да се наруши глобалната безбедност?¹³⁰

Крајот на биполарниот светски поредок доведе до суштински промени во меѓународниот систем, но и различни толкувања на повеќе автори за тоа што претставува терминот нов светски поредок, а особено различната интерпретација на зборот *поредок*. Заговорниците на реалистичката теорија тврдат дека овој поим се однесува на структурата и распределбата на моќта помеѓу државите во меѓународниот систем. Додека застапниците на либералната теорија посочуваат на улогата на меѓународните организации во спречување на појавата на судири и воспоставување поредок кој ќе биде поврзан со демократските вредности и човековите права. Но, за други автори значењето *нов светски поредок* има негативна конотација. Според *Жан-Мари Лепен* значи постоење завера создадена од финансиските и политичките елити за да доминираат во светот. Исто така, одредени антизападни групи посочуваат дека терминот *нов поредок* е смислен западен концепт со намера да се доминира над незападните земји од светот. Покрај овиевидувања се и ставовите на *Кисинџер* за кого овој термин претставува рамнотежа на силите, но и на *Ноам Чомски* дека претставува форма на доминација на поединците над мнозинството, некои поединечни држави над мнозинството на други држави, богатите над сиромашните.

---

¹²⁹ Global Trends 2025: A Transformed World, NIC, 2008

¹³⁰ Micovic V., Globalizacija i novi svetski poredak, Beograd, 2001

На претходно искажаното може да се напомене дека терминот *нов светски поредок*¹³¹ е присутен повеќе од 15 години и се базира на принципи како што се: економската интеграција, информатичката поврзаност, технолошкиот напредок и креирање концепт на глобална безбедност. Истиот, се темели врз заеднички меѓународни стандарди и норми, без присуство на страв и секако под водство на меѓународните организации и институции од чии одлуки и политики ќе зависи одржувањето на стабилноста во светот и менаџирање на некоја идна светска криза.

Всушност, веќе посочивме дека динамиката на глобализацијата доведе до низа економски и политички процеси кои придонесоа до поголема диференцијација и појава на нови центри на политичка, економска и воена моќ. Еволуцијата на новите глобални и регионални актери укажува на потребата од креирање нова парадигма во меѓународните односи, која ќе успее да ги редуцира факторите кои предизвикуваа нестабилност и флукуации и истите да доведат до нарушување на глобалната безбедност.

Поради тоа на глобален план постоеја неколку рационални решенија за создавање на алтернативен светски поредок во кој најеминентен е системот на глобалната безбедност, чија функција е да ги намали глобалните закани и опасности. Оттука, идејата е да ги прикажеме неколкуте општоприфатени модели на светски поредок. Првиот е познат како модел на глобално водство, изразен преку улогата на САД како единствена останата супер сила и примена на униполарно водство низ призма на економската, политичката, културолошката и воената моќ¹³². Другиот модел е идеја на *Хенри Кисинџер* кој во 70-тите години на 20. век говореше за пентагонално водство. Авторот говореше за концентрирање на светската моќ во пет стожера (САД, Европа, Кина, Јапонија и Русија) преку кои ќе може да се воспостави глобална рамнотежа. Покрај овие два модели најеминентен е концептот на светска влада и глобално управување во кој ќе бидат вклучени повеќе актери (земји, меѓународни институции) во донесувањето на одлуките на глобален план, а со цел да креираат подобар свет¹³³.

Во сличен контекст авторот *Гиденс* предлага алтернативен светски поредок преку примерот на светска влада со интегрирање на Светската трговска организација, Меѓународниот монетарен фонд и Светската банка во едно тело, додека Организацијата на обединетите нации би можела да биде поделена на парламент и совет.¹³⁴ Други пак, визијата за создавање светска влада ја разгледуваа низ улогата на ООН, односно преку

---

¹³¹ Впрочем терминот нов светски поредок за прв пат е употребен од страна на поранешниот претседател на САД, Џорџ Буш постариот во говорот на 11 септември 1990 година. Опишувајќи ја новата констелација на меѓународни односи и улогата што Соединетите Американски Држави ќе ја превземат во иднина како победник од Студената војна.

¹³² Некои автори преферираат модел на уни-мултиполарно водство, претпоставувајќи дека во светот постои една супер сила и неколку големи сили, при тоа развивајќи меѓусебни партнерски односи. Види во: Huntington P.Samuel, *The Lonely Superpower*, Foreign Affairs, Marc/April 1999.

¹²⁸ Turek F., *Globalizacija i Globalna sigurnost*, Hrvatska udruga za medunarodne studije - HUMS, Varazdin, 1999.

¹³⁴ Giddens A., *The Third Way, The Renewal of Social Democracy*, Polity Press, Cambridge, 1998, p.168

проширување и учество на повеќе земји во Советот за безбедност. На овој начин, возможно е да се дојде до поголем степен на стабилност во светски рамки, но доколку внимателно и подеднакво се изберат земјите од различни региони од светот кои имаат изградено доверба и статус во меѓународната заедница и можат да имаат улога на „моќни центри“ за градење мир и просперитет во оној дел од светот каде што припаѓаат.

За да се придонесе кон зачувување на глобалниот мир еден од најактуелните предлози беше на министерот за надворешни работи на Русија, *Сергеј Лавров* пред Генерално собрание на ООН, кој укажа на потребата од формирање нов систем за колективна безбедност во Европа. При што, треба да се обезбеди целосна и еднаква сигурност за сите земји врз правни основи за заедничко дејствување на сите учесници за одржување на мирот. Бидејќи, ако сегашната безбедносна архитектура во Европа се потчини на заканите од униполарноста, ќе доведе до тоа да не може да се спречи агресорот без притоа да се остават безбедносни последици.

Сепак, се очекува меѓународните институции да ја имаат главната улога во справување со безбедносните предизвици, бидејќи улогата на државите во новонастанатите услови е драстично променета. Оттука и потребата од изнаоѓање или редефинирање на постоечкиот модел на меѓународен систем чија улога ќе биде успешно да превенира регионална или глобална криза. Тоа би го вклучувало следново: 1) реформи на ООН (Советот за безбедност), ММФ, Светска банка, Светска трговска организација; 2) засилување и проширување на НАТО; 3) градење капацитети за регионални безбедносни институции; 4) подобрување на релациите помеѓу НАТО -ООН - ЕУ и 5) проширување и зголемување на активностите на групите Г-8 и Г-20.¹³⁵

Но, дали овие алтернативи за нов поредок ќе нè одведат во свет без насилство, мир и просперитет?

Процесите на глобализацијата нè одведоа многу далеку, односно многу блиску. Затоа што просторно-временската компресија ги доведе денешните светски центри на моќ во поголема блискост и можност за потенцијален конфликт. Истовремено, ги зголемија и можностите за проектирање енормна сила на огромни растојанија.¹³⁶

Сепак, во овој момент идејата за светска влада е неостварлив концепт поради сè поголемата улога на САД и кои веројатно нема, да се согласат својот авторитет и „ингеренции“ да ги префрлат во рамките на светската влада. Затоа, можеби најдобар начин е светот да се прекрои според мултилатералните правила и принципи.¹³⁷ Тоа значи,

---

¹³⁵ The National Security Strategy of the United Kingdom: Security for the Next Generation, Cabinet Office, June 2009.

¹³⁶ Held D. and others., Global Transformations, Politics, Economics and Culture, Polity Press, Cambridge, 1999, p.88-89.

¹³⁷ Поимот мултиполарен поредок всушност е прифатлив однос на моќта и соработката помеѓу државите на полето на заедничките интереси како што се: борба против тероризмот, еколошки проблеми, решавањето на проблемите со сиромаштијата. Мултиполарната соработка го зајакнува редот и составот, но колку и да е силен тој процес државите не се алтруистички субјекти. Во новиот светски поредок државите нема да престанат да функционираат како единки на системот кои првенствено го следат сопствените интереси. Затоа во време на современата глобализација светот може да биде многу покооперативен откога било кога, но, државите може и да не сакаат да соработуваат доколку оценат дека соработката ги ослабнува отколку да ги зајакнува нивните клучни интереси.

вклучување на Соединетите Американски Држави (кои се на врвот на политичка и воена моќ во светот) и идните економски сили како Европската унија, Кина и Русија, способни да го загрозат американското глобално водство. Затоа и нема реални услови во 21. век да се одржи американската униполарна надворешна политика.

Од друга страна, некои критичари за развојот на настаните говорат дека мултиполарниот поредок може да доведе само до нестабилност, поради присутноста на повеќето големи сили. Сложеноста доаѓа оттаму што не може во целост да се претпостави кои средства на моќ ќе преовладуваат во иднина и со кои од нив ќе се води борба за водечка позиција во меѓународниот систем. Иако, досега таа борба се водеше во комбинација на економски, политички и воени механизми. Од каде што САД се економска и воена сила, Јапонија и Германија се економски сили, Русија со статус на воена сила и Кина од воена сила прераснува и во економска сила. Така што, односите помеѓу овие пет сили ќе бидат доста сложнети поради желбата да ја афирмираат сопствената економска и воена сила.¹³⁸

Врз основа на историските искуства, секој нов светски поредок значи и радикално преуредување на меѓународните односи низ призма на сила. За некого преставува утопија создавањето светски поредок без присуство на хегемонија или воена сила. Затоа е логично во новонастанатите услови концептот на национална безбедност да е повеќе зависен од меѓународната безбедност. Тоа значи градење на заедничка визија, ревитализирање на безбедносно-одбранбените алијанси и на глобалните институции од кои ќе профитираат сите учесници. Меѓутоа, и крајно време е да се пронајде решение за сплотување на државите и недржавните актери, и начин како да ги споделат заедничките интереси, без разлика на нивната големина или моќ.

Концептот на меѓузависност - фактор за (не)стабилен меѓународен поредок

Трката во вооружување, територијалните експанзии и военото ривалство беа главни обележја на минатиот век. Спротивставувањата и недоразбирањата што постоеја помеѓу двата светски блока сега се заменети со уште покомлексен и непредвидлив сет на интереси, групирања и релации. Глобалните превирања, заканите од вооружен конфликт, изолационизмот, тековните проблеми со загадувањето на околината, организираниот криминал, СИДА, бегалските кризи, низата на економски, технолошки и социјални трендови предизвикани од глобализациските процеси ги зголемија и подобрија врските помеѓу организациите, државите и индивидуите. Таквите случувања овозможуваат и нови можности за заедничка работа и градење просперитетен и побезбеден свет базиран врз поделба на обврските во меѓународните институции.

Испреплетената мрежа на меѓузависност помеѓу државите за многумина не претставува универзалност, но сепак има значење на процес кој е проследен со низа позитивни и

---

¹³⁸ Plevnik J., Iza globalizacije, Golden marketing, Zagreb, 2003, str.105.

негативни ефекти. Во тој случај, порастот на меѓузависноста помеѓу државите е толкуван како еден од важните аспекти на денешницата која остава последици врз меѓународниот поредок.

Според некои автори меѓузависноста и глобализацијата се поими кои често се заменуваат. Во 70-тите години на минатиот век овој израз претставувал и синоним за глобализација, односно имале слично значење и потешко било да се разграничат. Но, денес концептот на меѓузависност претставува ново размислување во меѓународната политика и се однесува на односите помеѓу високоиндустријализираните држави и влијае на нивната политика и политиката на меѓународните организации. Додека за други меѓузависноста се однесува на ситуациите во кои сите учесници или настани во различни делови од светот влијаат едни на други или се зависни едни од други.

Особено поради застапеноста на неолибералниот концепт на организирање на глобалното општество под водство на економијата, земјите беа принудени повеќе да соработуваат и градат поголеми и подлабоки економски врски помеѓу себе, но и да ги споделат ризиците.¹³⁹ Од тој аспект меѓузависноста, како што ја толкуваат либералите треба повеќе да е наклонета кон пацифизам и кооперативност. Всушност, таа не е присутна само во економската сфера, туку се појавува и во други области и текови, помеѓу различни земји и континенти од светот, помеѓу Северот и Југот, развиените и неразвиените земји. За некои земји таа „претставува богатство, за други сиромаштво, за некои е добро а за останати земји лошо“.¹⁴⁰

Без разлика дали станува збор за економска, воена или технолошка меѓузависност, постојат мислења дека државите во светскиот систем се обидуваат да извлечат корист од меѓузависноста, или пак тежнеат кон остварување заедничка добивка, која поттикнува на соработка и развој. Но колку и да изгледа соработката „либерална и демократска“, условите на глобализацијата создаваат амбиент во кој едни држави се стремат да ја заменат со конкуренција, додека други се стремат да дојдат до поголемо „парче профит“ или да извлечат корист која може да се стекне на „нечесен и непредвидлив начин“. Ова значи дека не се исклучува можноста од употреба на сила во одредени специфични ситуации. Односно, во овој случај меѓузависноста е категоризирана како прилично осетлива и ранлива категорија, чии последици се шират премногу брзо. Или, поинаку кажано, промените во еден дел на системот може да влијаат врз другите сегменти на системот. За таков вид ранливост и осетливост може да ни послужат ефектите од сегашната глобална економска криза чии турбуленции се почувствуваа насекаде во светот.

Меѓутоа, освен економските случувања постојат и други глобални превирања и предизвици кои котираат високо на светската агенда. За државите претставуваат

---

¹³⁹ Исто, стр.44.

¹⁴⁰ Joseph S.Nye, Jr., *Understanding International Conflicts An Introduction to Theory and History*, Fifth Edition, Pearson Education, Inc., New York, 2005, p.259

дополнителни проблеми, затоа што не можат да ги решат со самостојни акции. Уште посложена е состојбата кога предизвици ги надминуваат националните граници т.е. не потпаѓаат под надлежност на државата, а се важни за нејзиниот опстанок. Поради тоа е оневозможено државите да ги третираат овие проблеми како домашни. Затоа, неопходна е соработка на транснационално ниво, а тоа подразбира меѓусебна зависност на државите во рамките на регионалните или меѓународните организации.

Имено, според *Mye*¹⁴¹, во меѓународните односи помалку зависна земја е таа која претставува извор на моќ. Авторот говори за еден вид асиметрична меѓузависност, во која едната страна е потполно зависна, а другата не е воопшто зависна, што доведува до нерамнотежа или дизбаланс во односите. По Студената војна се очекуваше со порастот на меѓузависноста да се намали постоечката асиметрија во меѓусебните односи. Но, тоа не се случи поради тоа што стратегијата на глобалните елити на моќ беше насочена кон главните економски институции одговорни за воспоставување поредок надвор од рамките на ООН. Така што, организациите како ММФ, СТО, Светска банка, асиметричната меѓузависност ја зголемија и подредија во интерес на високоразвиените земји.

Тоа подразбира дека копцептот на меѓузависност е неизедначен и неуниверзален процес, бидејќи сè уште државите се обидуваат на праведен или неправеден начин да постигнат економска, политичка или воена надмоќ, а за да ги надминат своите опоненти и конкуренти. Тоа особено важи кога станува збор за флукуациите предизвикани од процесите на глобализацијата, принудувајќи ги државите постојано да се „натпреваруваат“, притоа меѓусебната зависност да се трансформира во индивидуалност и затвореност.

Сепак, реалноста носи и други ризици со кои државите поединечно е тешко да се справат. Економската осетливост, недоволно распространетите демократски вредности и справување со безбедносните закани, побаруваат од државите поголемо партиципирање и координација во склоп на глобалните институции. Со порастот на меѓузависноста во глобалниот систем ќе значи одговорност и принуденост за секоја држава да се придржуваат до унифицираните стандарди. Односно, преку овој концепт светот ќе се доведе до состојба која ќе ги редуцира процесите кои водат кон анархичен светски поредок.

* * *

Актуелниот меѓународен систем е диспропорционален поради изразената поделеност во светот на земји со либерално-демократски вредности, автократски земји и огромен свет на земји во развој. Но, без разлика на ваквите групирања сите заедно споделуваат исти транснационални закани како што се: сиромаштијата, граѓанските војни, климатските

---

¹⁴¹ Исто

промени, пандемии и итн. Меѓусебните ривалства нив ги прави подалечни и поранливи едни од други, особено кога говориме за безбедноста која е нејзина неделлива категорија во меѓународните односи. Таа може да биде подеднаква за сите или пак сосема ќе ја нема. Нејзина основа е да се признаат интересите на сите земји и народи и нивна еднаквост во институциите на системот, без разлика на нивната големина, развој или моќ. Исто така, „двојните стандарди“ што ги промовира глобализацијата, оставаат можност од појава на нови конфронтирања помеѓу „силата“, „правата“ и „интересите“ на државите, меѓународните организации и недржавните субјекти. Затоа се јавува потреба од баланс на интересите во меѓународните односи или да се соочиме со ентропија на глобалниот поредок.

Секако дека распределбата на моќ се јавува како последица од изменетата улога на државите, меѓународните организации, недржавните субјекти и истите можат да доведат до нарушување на глобалната стабилност посебно на безбедносен план. Постојат мислења кои велат дека низата на неизвесности и предизвици се јавуваат поради нарушената рамнотежа на меѓународниот поредок. Така што, денешниот светски поредок повеќе наликува на неполарен отколку на мултиполарен поредок, бидејќи сè уште нема земја која може да ги обедини земјите околу една замислена светска агенда, како и неможноста моќните земји да бидат гарант за безбедноста надвор од сопствените граници.

ЛИТЕРАТУРА:

Global Strategic Assessment 2009: *America's security role in a changing world*, Institute for National Strategic Studies, 2009.

Global Trends 2025: *A Transformed World*, NIC, 2008

Giddens A., *The Third Way, The Renewal of Social Democracy*, Polity Press, Cambridge, 1998

Joseph S. Nye, Jr., *Understanding International Conflicts An Introduction to Theory and History*, Fifth Edition, Pearson Education, Inc., New York, 2005.

Micovic V., *Globalizacija i novi svetski poredak*, Beograd, 2001

Held D. and others., *Global Transformations, Politics, Economics and Culture*, Polity Press, Cambridge, 1999.

Huntington P.Samuel, *The Lonely Superpower*, Foreign Affairs, Marc/April 1999.

Peter Hough, *Understanding Global Security*, Second Edition, Routledge, 2008.

Plevnik J., *Iza globalizacije*, Golden marketing, Zagreb, 2003.

The National Security Strategy of the United Kingdom: *Security for the Next Generation*, Cabinet Office, 2009.

Turek F., *Globalizacija i Globalna sigurnost*, Hrvatska udruga za međunarodne studije - HUMS, Varazdin, 1999.

Војно Дело бр.1 општевојни теоријски часопис, Војноиздавачки завод, Београд, 2005.